

MOERASBOSSEN IN DE KOP VAN OVERIJSEL

VERSLAG VAN HET CRISTELLAWEEKEND 2-4 NOVEMBER 2012

Mirjam Veerkamp

Pelikaanweg 54, 3985 RZ Werkhoven

Met bijdragen van Nico & Marjo Dam, Marian Jagers en Eduard Osieck

Veerkamp, M. 2013. The Aphyllophorales foray of autumn 2012: swamp forest. *Coolia* 56(4): 201–213.

An impression is given of the autumn foray of the non-*Agaricales* working group Cristella, aimed at swamp forests in the province of Overijssel. In the swamp forests 288 different species of fungi were found, and several of the most interesting finds are discussed and illustrated, among which *Repetobasidiellum fusisporum*, *Clastoderma debaryanum*, and species groups in *Hypocrea* and around *Antrodiella onychoides*.

Het thema van het najaarsweekend in 2012 van de Cristellawerkgroep was moerasbossen op laagveen in NW-Overijssel. Het weekend van 2-4 november was voor moerasbossen wel wat laat in het jaar, maar als je het weekend niet wilt laten samenvallen met andere activiteiten van de NMV blijft er weinig keus over.

Voor onderdak zijn we uitgeweken naar het schitterend gelegen NIVON-huis in Darp bij Havelte. Om te werken en te eten hadden de 17 deelnemers de beschikking over een grote zaal, die uitzicht bood op de hei.

Het uitzoeken van excursiegebieden in het Nationaalpark Weerribben-Wieden was nog niet zo eenvoudig. Weliswaar heeft de auteur van dit verslag in de jaren zeventig voor onderzoek

Figuur 1. Punteren in de Bakkerskooi. Op de achtergrond het kooihuisje. (Foto: Marian Jagers)

een paar jaar in dit gebied doorgebracht, maar sinds die tijd is het gebied aanzienlijk veranderd. Daarnaast zijn geschikte (lees: niet te drassige) excursiegebieden lang niet altijd gemakkelijk bereikbaar, en dan hebben we het nog niet eens over voldoende parkeergelegenheid voor een flink aantal auto's. Met hulp van Rosalie Martens (Natuurmonumenten, De Wieden), Wessel Wesseldijk (opzichter Kloosterkooi) en Jeroen Bredenbeek (Staatsbosbeheer, Weerribben) hebben we echter een aantrekkelijk programma kunnen samenstellen. Omdat varen in tegenstelling tot de verwachting voor velen toch een te groot avontuur was, zijn we zaterdag met een kleine groep in twee punters, die we zelf moesten varen, naar de Bakkerskooi in de Wieden geweest. De anderen hebben zich in die tijd vermaakt in bosjes en moerassen langs een wandelpad om de eendenkooi, de Kiersche Wijde. Het kooibos zelf is hier niet toegankelijk, omdat deze kooi weer in gebruik is genomen.

Zondag was de "Weerribben" aan de beurt. 's Morgens hebben we een relatief droger berkenbroekbos in het Woldlakebos bezocht en 's middags zijn we met een uitgedunde groep naar de Kloosterkooi bij Kahlenberg geweest.

De score van het weekend kwam uit op een totaal van 383 soorten, 288 soorten voor het moerasbos en 155 soorten voor het Holtingerzand. Verdeeld over de verschillende groepen levert dit het volgende beeld op (Tabel 1).

Tabel 1. Aantal waargenomen soorten per excursiegebied en per groep.

HZ: Holtingerzand; Bk: Bakkerskooi; KW: Kiersche Wijde; Wo: Woldlakebos; Kk: Kloosterkooi.

Groep	HZ	Bk	KW	Wo	Kk	Tot. moeras
Korstzwammen (Corticiaceae s.l.)	47	25	33	35	15	66
Gaatjeszwammen (Polyporaceae s.l.)	13	5	9	16	13	28
Overige Aphyllophorales	3	3	3	4	6	12
Plaatjeszwammen (Agaricales)	60	35	42	55	49	118
Trilzwammen s.l. (Phragmobasidiomyceten)	9	3	5	7	4	12
Buikzwammen (Gasteromyceten)	4	1	0	3	0	3
Zakjeszwammen (Ascomyceten)	12	10	22	11	8	37
Slijmzwammen (Myxomyceten)	7	9	0	4	3	12
Totaal	155	91	114	135	98	288

Het aantal gevonden soorten en het aantal per groep geven slechts een indruk en zeggen weinig over de potentie van een gebied. De aantallen zijn immers sterk afhankelijk van de specialisten die mee zijn en de grootte van de excursiegroep. De soortenlijsten per moerasgebied zijn ondanks het vergelijkbare biotoop erg verschillend, wat afgelezen kan worden aan het hoge totaal aantal soorten. Zo waren alle slijmzwamspecialisten afwezig op de excursie naar de Kiersche Wijde. Het is beslist geen toeval dat in de drogere gebieden de meeste soorten zijn waar-

genomen. November is vrij laat voor het bezoeken van moerasgebieden.

Hierna zullen per excursiegebied enkele vondsten van leuke of karakteristieke soorten vermeld worden. En omdat dit een verslag is van een Cristellaweekend, waarin we ons vooral bezighouden met gaatjeszwammen, korsten en ander klein grut zal de nadruk liggen op de niet-plaatjeszwammen.

Figuur 2. Een fotogenieke Teervlekkenzwam (*Ischnoderma benzoinum*). (Foto: Eline Vis)

Holtingerzand

De vrijdagmiddagexcursie was op loopafstand naar het Holtingerzand, een parkachtig landschap met grote oppervlakten heischraalgrasland, dat langzaam overgaat in open bos met oude Grove dennen en gemengd bos met een schrale mosrijke ondergroei. Er doorheen loopt een voormalig schelpenfietspad dat thans geasfalteerd is. Er lag voldoende dood hout om ons te vermaken. Het zou de enige excursie van het weekend zijn waar we ons geen zorgen hoefden te maken om droge voeten te houden.

Een greep uit de vondsten. *Achroomyces effusus*, een phragmobasidiomycete die volgens de Verspreidingsatlas niet uit Drenthe bekend is, Sparrenkorstzwam (*Amylostereum chailletii*), een korstzwam op spar die in Drenthe niet ongewoon is, Citroenstrookzwam (*Antrodia xantha*) een gelige polypoor, meestal groeiend op spar, groeide hier op lariks evenals de zeldzame vergelende vlieszwam (*Fibulomyces mutabilis*).

Fotogeniek was een dennenstomp met een toef Teerzwammen (*Ischnoderma benzoinum*). Bij een oude liggende dennenstam hebben we ons gebogen over een witte resupinate polypoor, die pas herkend werd als Witwollige dennenzwam (*Skeletocutis amorpha*) toen er op een stam in de buurt ook exemplaren met hoedjes groeiden met roze tot oranje gekleurde poriën. Op den groeide Getand ploovlies (*Leucogyrophana pinastri*), die nog niet uit Drenthe bekend was. Geelbruin schorskorstje (*Luellia recondita*), een zeer zeldzame soort van Jeneverbes, groeide hier op Zilverpar. Joost Stalpers vond de Rondsporige stinkkorstzwam (*Scytinostroma hemidichophyticum*), een Drentse niet alledaagse soort, omdat die gewoonlijk op wat mineraalrijkere bodem voorkomt. Tot slot nog een typisch korstje van de arme zandgrond die verschillende keren gevonden is: Spitsharig oploskorstje (*Tubilicrinus subulatus*) met de robuuste, dikwandige cystiden met een dunwandig spits uiteinde, die oplossen in KOH.

Bakkerskooi

Rond de eendenkooien vind je de oudste bossen van deze moerasgebieden. De kooien zelf zijn aangelegd in het begin van de twintigste eeuw. Hoewel er lang geleden rond de kooi ook bomen zijn aangeplant, hebben de bossen rond de kooi zich voor het grootste deel natuurlijk

Figuur 3. *Varenmycena* (*Mycena pterigena*). De hoedjes zijn nog geen centimeter in diameter. (Foto: Nico Dam)

Figuur 4. *Vruchtlichamen van Repetobasidiellum fuscisporum op afgestorven varenstengels. Bakkerskooi, 3 november 2012. (Foto: Nico Dam)*

ontwikkeld. Je vindt er veel dode bomen, vooral els en wilg, en het geheel vormt een moeilijk doordringbare wirwar van hop, kamperfoelie en braam, terwijl de ondergrond vaak te slap is om op te staan. Via een ‘pad’ achter de rietschermen rond de kooiplas en de vangpijpen konden we steeds kleine stukjes van het bos verkennen. In zulk terrein is niet alleen het (dode) hout interessant voor paddenstoelen, maar het zoeken op stengels van allerlei kruiden en het wroeten in de

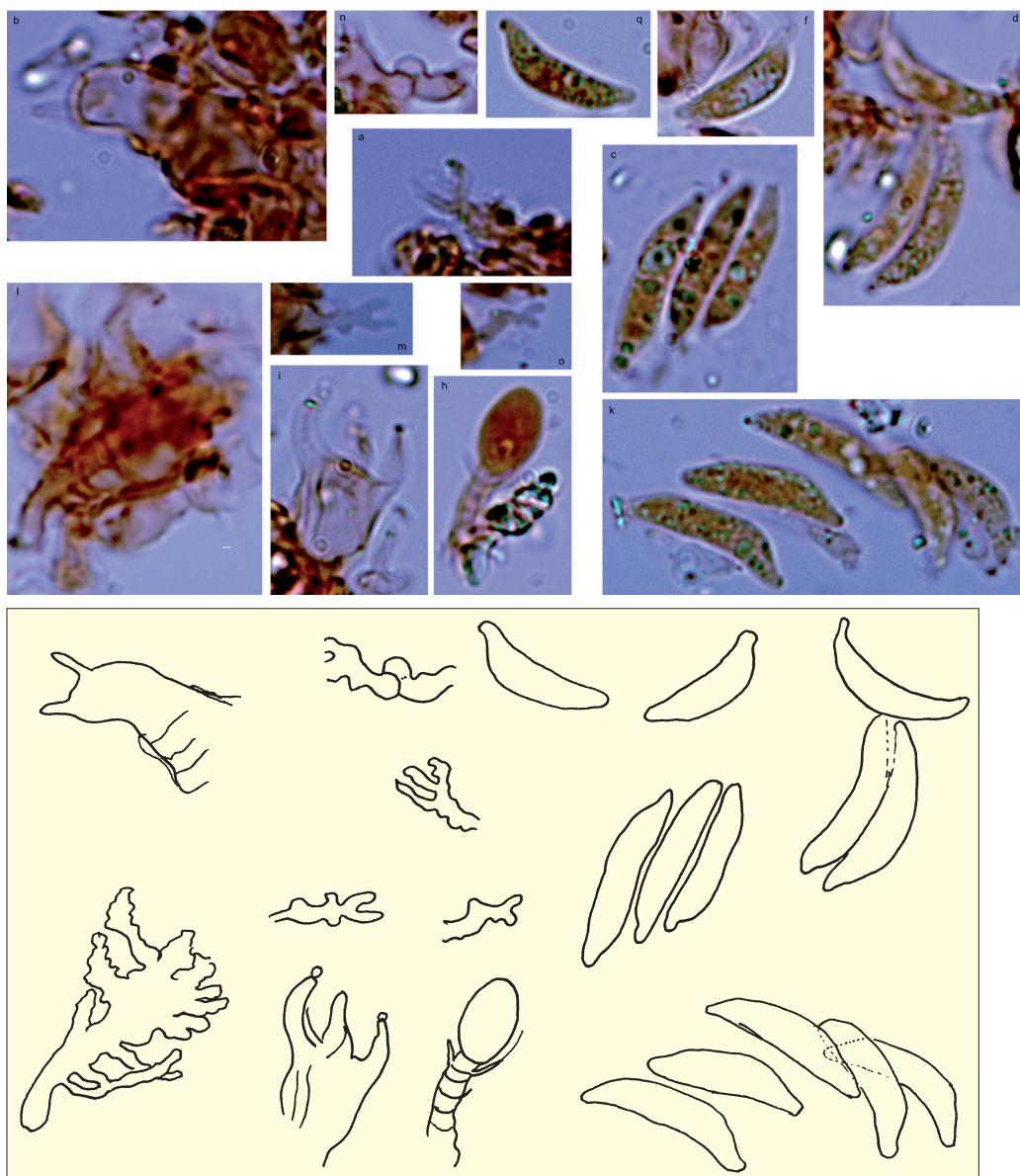
prut op de grond tussen halfvergaan blad kan ook heel lucratief zijn.

Zo zijn dode stengels van varens een fijn substraat voor paddenstoelen. Er zijn specifieke disco- en pyrenomyceten op te vinden en relatief veel cyphelloïde basidiomyceten groeien op varens. Als je geluk hebt, zoals wij in de Bakkerskooi, vind je de wit met roze *Varenmycena* (*Mycena pterigena*), en ook een aantal korstzwammen wordt relatief vaak of uitsluitend op afgestorven resten van varens gevonden. Tijdens deze excursie vonden Nico en Marjo Dam op verschillende plekken kleine, bleekgrijze, ietwat stoffig uitziende schimmelplekjes op dode varenstelen, eigenlijk zonder opvallende kenmerken. Aan de sporen te zien was het een rijpe korstzwam, en die kon dus niet ongedetermineerd blijven. Maar waar waren de basidiën, de hyfen, de cystiden? Hoewel het korstje er zo op het oog fragiel en losjes geweven uitzag, zag je in de microscooppreparaten vooral losse plukjes verkleefd weefsel, waar weinig structuur in te herkennen viel. Als je dan wat steviger op het dekglas tikte om het weefsel losser te maken, dan bleek dat je al snel alle cellen stuk gestampt had; een stap te ver. Als je dan toch gaat determineren, en je microscoopbeeld probeert te vergelijken met de tekeningen uit de literatuur, bijvoorbeeld die uit de serie “Corticiaceae of North-Europe”, dan loop je al snel tegen een ‘standaardprobleem’ aan: het past nooit. Die lijntekeningen zijn geïnterpreteerde microscoopbeelden, en als gebruiker van determinatieliteratuur moet je je de hele tijd afvragen: ‘Zou wat ik hier zie geïnterpreteerd kunnen worden zoals het op die en die tekening staat?’ En zeker als het je niet lukt om het weefsel van een paddenstoel voldoende los te tikken om de individuele bouwstenen duidelijk te zien, dan is de stap tussen microscoopbeeld en interpretatie behoorlijk groot. Toch zijn ze eruit gekomen. Het betrof

Repetobasidiellum fusisporum J. Erikss. & Hjortstam, een nog niet eerder voor Nederland gemelde soort, waarvoor de Nederlandse naam “Varenrepeteerkorstje” wordt voorgesteld. Inge Somhorst vond de soort in het Woldlakebos eveneens aan de basis van varenstengels en kwam onafhankelijk op dezelfde soort uit.

Figuur 5. Microfoto's en interpretatie daarvan van *Repetobasidiellum fusisporum*. Sporen, hyphidia en basidiën met losse hulzen van oudere generaties basidiën aan de basis. (foto's en tekeningen: Nico Dam)

Een excursie met drie personen die naar slijmzwammen zoeken moet wel iets bijzonders opleveren. Marian Jagers vond, verscholen onder losgelaten schors, op het breukvlak van een afgebroken, maar nog staande stam een aantal vruchtlichamen van een wonderlijk en zelden gemeld slijmzwammetje. Het bleek het Wandplaatjeskniksteeltje (*Clastoderma debaryanum*) te zijn. De vondst bestond uit een tiental heel kleine, vrij van elkaar staande vruchtlichamen (zo'n 1,5 mm hoog). Door de loop was vaag al te zien dat de meeste stelen gebogen waren, halverwege opgezwollen en daarboven heel smal. Door de stereomicroscop waren deze

***Clastoderma debaryanum* Blytt**

Beschrijving *C. debaryanum*, Wandplaatjeskniksteeltje, d.d. 03-11-2012, vindplaats Bakkerskooi, km-hok 203 × 521.

Sporangia: Verspreid groeiend, gesteeld, tot 1,5 mm hoog, bolvormig, donkerbruin.

Hypothallus: Onopvallend.

Steel: Hoornachtig, ongeveer 3/4 van de totale lengte, vaak flink geknikt, vanaf de basis geleidelijk smaller wordend of gelijk dik blijvend, het onderste deel oranjebruin, gevuld met korrelige insluitels, bovenzijde smal, roodbruin, op de grens van beide delen meer of minder opgezwollen.

Peridium: Snel verdwijnend, alleen als een kraagje blijvend zichtbaar op de steel.

Columella: Kort, bruin.

Capillitium: Goed ontwikkeld, bestaande uit een aantal bruine takken, dichotoom vertak-kend en naar buiten toe dunner, soms met dwarsverbindingen, uiteinden verbonden met dunne plaatjes.

Sporen: 8 – 10 µm, rond tot iets hoekig, dicht bezet met wratjes en soms met lijntjes, in opvallend licht bruin, in doorvallend licht bleek rozebruin.

Substraat: Vrij droog hout van een nog overeind staande dode, grotendeels vergane stam.

Verspreiding: Volgens de Verspreidingsatlas na 1990 slechts 1 keer eerder gemeld.

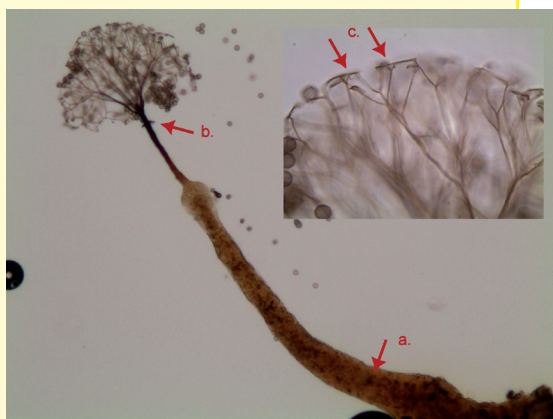
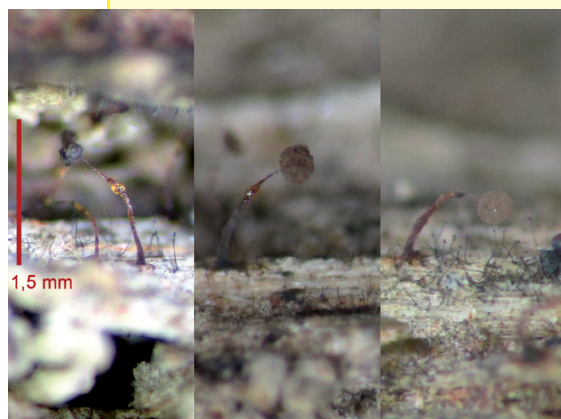

Foto 6 (links) en 7. Meerdere vruchtlichamen van *Clastoderma debaryanum*; foto genomen door de stereomicroscop. Rechts: Microscopopname vruchtlichaam *Clastoderma debaryanum*, a. korrelige insluitels in de steel (uit het substraat opgenomen deeltjes); b. kraagje (restant peridium) om de steel; c. plaatjes aan het uiteinde van het capillitium. (Foto's: Marian Jagers)

kenmerken veel beter te zien. Het sporendragende bolletje bovenop de steel bleek ook een opvallend kenmerk te bevatten. Aan de buitenzijde van het capillitium zaten dunne plaatjes bevestigd. Dit viel echter pas op toen het materiaal door de microscoop bekeken werd.

C. debaryanum heeft een bruin capillitium en bruine sporen. Daardoor ga je er vanuit de soort in de indeling van de slijmzwammen onder de Orde *Stemonitales* aan te treffen. Dat is echter niet zo. *Clastoderma* valt namelijk onder de orde *Echinosteliales*. Door het type plasmodium onderscheidt het geslacht zich in de eerste fase van de ontwikkeling al van de meeste andere geslachten. Er worden meerdere typen plasmodium onderscheiden (Nannenga-Bremekamp, 1974; Neubert et al., band 1, 1993). In het veld valt alleen het phaneroplasmodium op. Dit plasmodium is dikker dan dat van de andere types en waaert in de vorm van een netwerk van aderen over het substraat uit waarbij het een flinke omvang kan krijgen. Vaak heeft het ook nog een opvallende kleur zoals bijvoorbeeld bij het Troskalknetje (*Badhamia utricularis*). Vruchtlichamen van vertegenwoordigers uit de Orde *Stemonitales* ontwikkelen zich uit het aphanoplasmodium dat een heel dun, onopvallend netwerk vormt. Een kleine groep geslachten, waaronder *Clastoderma* en *Echinostelium*, start met een protoplasmodium, een zeer klein en onopvallend plasmodium waaruit maar één enkel vruchtlichaam ontstaat.

In het geslacht *Clastoderma* worden volgens Nomenmyx (online nomenclatuur informatiesysteem) naast *C. debaryanum* maar twee andere soorten onderscheiden, namelijk *C. pachys* Nann.-Bremek. en *C. microcarpum* (Meyl.) Kowalski. Ze onderscheiden zich van *C. debaryanum* door het afwezig zijn van de zwelling op de steel en omdat het capillitium anders gevormd is. Deze soorten komen op de Nederlandse soortenlijst overigens niet voor.

Kiersche Wijde

Ook hier vooral elzen- en wilgenbroekbosjes, braamstruwelen, rietland en zeggenvelden. Evenals in de twee kooibossen groeide hier massaal Wit poedersteelknotsje (*Typhula setipes*), op op de grond liggend, nat elzenblad. Kenmerkend voor het meorasbos is ook de Tabakborstelzwam (*Hymenochaete tabacina*) die saprotroof op wilgenhout groeit. Op een oude wilg groeide de Echte vuurzwam (*Phellinus igniarius*). Op dode rietstengels is de Rietspleetlip (*Lophodermium arundinaceum*) gevonden, kleine spoelvormige, zwarte vruchtlichaampjes van nog geen centimeter groot, die met een spleet openbreken. Vermeldenswaard zijn nog twee zeldzame soorten die uit slechts vier atlasblokken bekend zijn: het Ruwharig elfendoekje (*Hypochnicium polonense*), een kenmerkend korstje van vochtige elzen-wilgenbossen en het Bramenmeelschijfje (*Aleurodiscus aurantius*), die, zoals de naam aangeeft, op braam groeit. Deze laatste soort is ook in het Woldlakebos gevonden.

Woldlakebos

Aan de oostzijde van de Weerribben ligt het Woldlakebos. Het bezochte deel verschilt van de andere drie moerasbossen doordat het een stuk droger is en er vooral berken groeien in plaats van elzen en wilgen. Terwijl in het veld de indruk ontstond dat er toch wel heel veel van hetzelfde groeide, zijn er toch verschillende leuke vondsten uitgekomen. Van de groep van de ascomyceten zijn dat Braamkorrelzwam (*Chaetosphaeria callimorpha*), een zeldzame (?) soort op braam, *Hypoderma rubi*, eveneens op braam, en *Hypocrea sinuosa* (zie paragraaf "Kussentjeszwammen"). Op Asgrauwe schorszwam (*Peniophora cinerea*) groeide de ascomyceet *Trichosphaerella decipiens*, een soort die slechts uit een paar atlasblokken bekend is. De vondst van *Hypocrea sinuosa* vormde voor Eduard Osieck aanleiding om een stukje over

Figuur 8. Wit poedersteelknotsje (*Typhula setipes*) op elzenblad. (Foto: Eline Vis)

Kussentjeszwammen te schrijven (zie hierna). Ook aanwezig was de trilzwam *Exidiopsis griseobrunnea* waarover Marian Jagers recent in Coolia 56(3) heeft geschreven. Natuurlijk was ook, evenals als in de andere excursieterreinen, de Waaierkorstzwam (*Stereum subtomentosum*) aanwezig. Volgens het Overzicht (Arnolds et al., 1995) een soort die kenmerkend is voor vochtige elzen- en wilgenbossen, maar die in droge beukenbossen op het pleistoceen net zo algemeen voorkomt. Aan de onderzijde van oude vruchtlichamen van de Echte tonderzwam (*Fomes fomentarius*) groeide *Trechispora nivea*, een op het Melig dwergkorstje (*T. farinacea*) gelijkende soort, maar met kleinere sporen en met langere cellen in de aculei, bovendien zijn deze ‘stekels’ bij *T. nivea* cilindrisch en tamelijk uniform, bij *T. farinacea* zijn ze vaak wat rommelig. Tot slot hebben we ons verwonderd over het uiterlijk van het Doolhofelfenbankje (*Cerrena unicolor*) die op een dode berk groeide. De hymenofoor, die normaliter labyrintachtig is, was hier bijna stekelvormig.

Kussentjeszwammen (*Hypocrea*)

Kussentjeszwammen zijn ascomyceten (zakjeszwammen), behorend tot de groep van de kernzwammen (pyrenomyceten), waarbij de sporenzakjes (ascii) in holten (perithecia) worden gevormd. Het weke vruchtlichaam (stroma) is korst- of kussenvormig. Kenmerkend voor het geslacht (en enkele verwante geslachten) zijn de stippels op de vruchtlichamen die gevormd worden door de ostiolen (openingen), waardoor de sporen het vruchtlichaam verlaten. De ascus bevat 8 sporen, die zich echter snel in tweeën delen, waardoor het er 16

lijken. Ze komen voor op dood hout, andere paddenstoelen, kruiden en grassen. Tijdens het weekend werden drie soorten gevonden (alle op dood hout): Gele kussentjeszwam (*Hypocrea aureoviridis*), ‘Citroengele’ kussentjeszwam (*H. sinuosa*) en Rossige kussentjeszwam (*H. rufa* s.l.). Dank zij het uitvoerige (ook moleculaire) onderzoek van Jaklitsch zijn er sinds kort goede determinatiesleutels beschikbaar, voorzien van prachtige illustraties (Jaklitsch, 2009 en 2011), die vrij op Internet zijn te vinden. De eerste keuze die moet worden gemaakt betreft de kleur van de sporen: groen of hyalien (ongekleurd, doorzichtig). Bij rijpe sporen is dit ook met het blote oog te zien als donkere of witte sporenhoopjes rond de ostiolen. De meeste groensporige soorten kunnen op naam worden gebracht op grond van uiterlijke kenmerken en het substraat. *Hypocrea aureoviridis* en *H. sinuosa* zijn groensporige soorten. De belangrijkste keuze die verder in de sleutel voor deze soorten moet worden gemaakt, is of het vruchtlichaam glad is of bobbelig. Bij de eerstgenoemde is dat glad. Vervolgens blijven er nog twee soorten over: een gele, met jong witte schilfers (*H. aureoviridis*), en een witachtige zonder schilfers (*H. strictipilosa*). Tussen beide is er ook een microscopisch verschil (sporen). De tweede gevonden soort, *H. sinuosa* heeft bobbelige vruchtlichamen. Na die keuze resteren naast *H. sinuosa* nog twee andere soorten: eentje met glazige vruchtlichamen (*H. gelatinosa*) en een ander die groeit op de Roze raspzwam (*Steccherinum ochraceum*). *Hypocrea aureoviridis* is volgens de online Verspreidingsatlas de meest algemene kussentjeszwam (589 atlasblokken), maar dit is ongetwijfeld inclusief *Hypocrea sinuosa*, omdat deze soort pas recent (2003) voor het eerst is beschreven. De eerste vondst van deze soort in Nederland behoort tot het materiaal dat Jaklitsch onderzocht (18/9/2004, Hoge Veluwe).

De determinatie van hyaliensporige soorten zoals de Rossige kussentjeszwam is heel wat moeilijker, zo niet onmogelijk, zonder toepassing van geavanceerde technieken (in cul-

Figuur 9. Onderzijde van het Doolhofelfenbankje (*Cerrena unicolor*) met ‘stekels’ in plaats van een labyrintachtige hymenofoor. (Foto: Eduard Osieck)

Figuur 10 en 11. Gele kussentjeszwam (*Hypocrea aureoviridis*), Kiersche Wijde, groeiend op een korstzwam. (Foto: Eduard Osieck). Rechts: 'Citroengele' kussentjeszwam (*Hypocrea sinuosa*), Woldlakebos. (Foto: Nico Dam)

tuur brengen, moleculair onderzoek). Het begin van de sleutel gaat nog redelijk makkelijk: substraat (op dood hout), vorm vruchtlichaam (liggend), aard stroma (vlezig, kussenvormig), deelsporen gelijk of ongelijk (ongelijk), stroma gelatineus of niet (niet) en stroma harig of niet (niet harig). Hiermee gaan we *Hypocrea rufa* in de sleutel voorbij want die heeft een behaard stroma, dat bij de besproken vondst, bestaande uit jonge en rijpe stroma, niet het geval was. Vervolgens moet een keuze worden gemaakt op grond van de kleur van het stroma: roodachtig tot roodbruin of een andere kleur. De eerste keuze is van toepassing, waarna vier soorten overblijven die geen van alle uit Nederland bekend zijn! Twee daarvan zijn sowieso erg onwaarschijnlijk: een komt alleen in de Alpen voor, en de ander is slechts van twee vindplaatsen bekend. De twee andere zijn eigenlijk alleen op grond van het ongeslachtelijk stadium van elkaar te onderscheiden: *H. pachybasioides* en *H. minutispora*. De eerste is doorgaans lichter van kleur dan de tweede en dat zou in ons geval pleiten voor *H. minutispora*, een pas in 2004 voor het eerst beschreven soort. En *Hypocrea rufa*, die volgens de Verspreidingsatlas in ons land algemeen voorkomt? Die is volgens Jaklitsch zeldzaam en wordt volgens hem meestal verward met *H. minutispora* (of *H. pachybasioides*). Bovendien is er nog een derde sterk op *H. rufa* gelijkende soort, die ook behaard stroma heeft: *H. viridescens*, wederom een recent beschreven soort. Deze zijn alleen op grond van de ongeslachtelijke stadia van elkaar te onderscheiden (geluk bij een ongeluk, deze komen meestal samen met het geslachtelijke stadium voor). In de praktijk betekent dit dat alle 'oude' waarnemingen van de Rossige kussentjeszwam in een verzamelgroep moeten worden ondergebracht. Een schrale troost is dat *H. rufa* wel op de Nederlandse lijst kan blijven: Jaklitsch *et al.* (2011) vermelden één vondst op Landgoed Schovenhorst in Putten (19/11/2006).

Kloosterkooi

De Kooi zelf is van 1902. Om de kooi werden onder meer gewone es en schietwilg aangeplant. Het gebied rond het kooibos is lange tijd opengebleven. Pas vanaf 1930 breidde het broekbos zich uit en in 1960 is het hele gebied rond de kooi, dat nu als bosreservaat is aangewezen, met broekbos bedekt. Alleen het oude kooibos is lange tijd onderhouden. Rond de kooiplas en de vangpijpen ligt een graspad. Vanuit dit pad zijn stukjes bos en moeras verkend.

Figuur 12. Op zoek naar de Zeggemycena in het ooibos rond de Kloosterkooi. (Foto: Dini Koopmans)

Meteen al op het graspad achter het toegangshek groeiden vele Wasplaten. We zagen er zeker vijf soorten: Trechterwasplaat (*Hygrocybe cantharellus*), Zwartwordende wasplaat (*H. conica*), Kabouterwasplaat (*H. insipida*), Gewoon vuurzwammetje (*H. miniata*) en Papegaaizwammetje (*H. psittacina*). Ook de gele knotszwammen waren aanwezig (*Clavulinopsis helveola* en *C. luteoalba*). Daar waar het pad langs een veld met moeraszegge liep, vonden we op oude bladen talrijke vruchtlichamen van de Zeggemycena (*Mycena saccharifera*). Op enkele stengels groeide het Zeggekorstje (*Epithele typhae*). Goudvliesbundelzwam (*Pholiota aurivella*) groeide hier niet zoals gewoonlijk op beuk, maar hoog op een dikke stam van een levende els. Een andere vreemde groeiplaats was die van de Dadelfranjehoed (*Psathyrella spadicea*), twee meter hoog op een wilg: normaliter groeit deze parasiet aan de voet van een boom. Op een elzentakje werd de 2-sporige Harige harpoenzwam (*Hohenbuehelia fluxilis*) gevonden. Witte vlierschorszwam (*Rogersella sambuci*) stond hier op oude varenstengels. Dode graswortels was het substraat van het Roze grasknotsje (*Typhula incarnata*), een parasiet die na 1990 slechts uit vier atlasblokken bekend is. Verder werden het Gespenvliesje (*Athelia fibulata*), uit slechts zes atlasblokken bekend, Priemharig korstje (*Subulicystidium longisporum*) en de ascomyceet *Chaetosphaeria cupulifera* (bekend uit één atlasblok) gevonden. Voor de vondst van *Antrodiella onychioides* verwijs ik naar de paragraaf hierna van Eduard Osieck.

Dwergelfenbankjes (*Antrodiella*)

In Nederland kennen we vier soorten van het geslacht ‘dwergelfenbankjes’, *Antrodiella*: Geelgerand elfenbankje (*A. hoehnelii*), Wit dwergelfenbankje (*A. semisupina*), “Gesploos” dwergelfenbankje (*A. onychioides*) en Dwergporia (*A. romellii*). Het makkelijkst te herkennen

Figuur 13. ‘Gesploos’ dwergelfenbankje (*Antrodiella onychoides*), Kloosterkooi. (Foto: Eduard Osieck)

is meestal het Geelgerand elfenbankje: kleine, driekantige vruchtlichamen met geelgerande oranjeleuke hoedjes met een onregelmatig (wrattig) hoedoppervlak, die meestal op els groeien (vaak samen met Elzenweerschijnzwam (*Inonotus radiatus*)). Soms is de determinatie wat moeilijker, doordat de soort ook resupinaat kan groeien. De soort werd tijdens het weekend in het Woldlakebos gevonden. Verder werden ook Wit dwergelfenbankje en “Gesploos” dwergelfenbankje gevonden in resp. het Woldlakebos en de Kloosterkooi. Het zijn dubbelgangers die alleen microscopisch te onderscheiden zijn aan de sporenvorm en het al of niet aanwezig zijn van gespen aan de (vegetatieve) hyfen. Het is echter de vraag of veel mycologen daarvan op de hoogte zijn. Het Wit dwergelfenbankje staat te boek als ‘algemeen’ (volgens de online Verspreidingsatlas sinds 1990 bekend uit 433 hokken) en zijn dubbelganger als ‘zeer zeldzaam’ (met vondsten in slechts 4 hokken). Het valt echter te betwijfelen of dat wel klopt. Zelf vond Eduard zesmaal het “Gesploos” dwergelfenbankje tegen slechts vijfmaal het Wit dwergelfenbankje. Dat kan toeval zijn, maar in het intensief onderzochte (wekelijks bezoeken gedurende 17 jaar) Coovels Bos bij Helmond is alleen het “Gesploos” dwergelfenbankje gevonden (Lammers *et al.* 2012)! Ook bij twee vondsten in de Kloosterkooi bleek het om die soort te gaan. Een vondst betrof een resupinaat exemplaar (gevonden door Hermien Wassink) en de ander een met hoedjes groeiend exemplaar op een dode wilgentak. Het is altijd moeilijk zoeken naar iets wat er niet is (gespen), maar als je zo’n tienmaal alleen maar eenvoudige septen ziet, dan kan je ervan uitgaan dat gespen ontbreken.

Maar het verhaal wordt nog (veel) ingewikkelder: recent onderzoek heeft uitgewezen dat de soort *Antrodiella semisupina*, die in Noord-Amerika in 1872 voor ’t eerst is beschreven, niet overeenkomt met de Europese dwergelfenbankjes (Miettinen *et al.*, 2006). In Noord- en

Centraal-Europa zijn drie andere half-resupinate dwergelfenbankjes bekend van loofhout: *A. faginea*, *A. pallescens* en *A. leucoxantha*. De kenmerken betreffen subtiële microscopische verschillen: sporenvorm, sporenmaten en hyfenbouw. Gelukkig helpt de substraatkeuze van de eerst twee genoemde soorten een handje: *A. faginea* wordt meestal aangetroffen op of nabij vuurzwammen (zoals Bruinzwarte vuurzwam, *Phellinus conchatus*) of weerschijnzwammen en *A. pallescens* altijd op hout met Echte Tonderzwam, *Fomes fomentarius*. In het Woldlakebos werd een bleek okergeel dwergelfenbankje op een oude Elzenweerschijnzwam gevonden: de eerst herkende vondst van *A. faginea* in Nederland? De breed ellipsoïde sporen met maten $3,2\text{--}3,5 \times 2\text{--}2,2 \mu\text{m}$ (gemeten in katoenblauw) stemmen in elk geval goed overeen met de maten die Mietinnen *et al.* opgeven ($2,8\text{--}3,7 \times 1,8\text{--}2,2 \mu\text{m}$). Het is duidelijk dat in de landelijke namenlijst een verzamelgroep zou moeten worden gecreëerd voor dwergelfenbankjes (incl. *A. onychoides*), waarin voorlopig alle oude waarnemingen worden ondergebracht.

Tot slot

Dit Cristellaweekend in het jaar van het derde lustrum van de werkgroep zijn we in heel mooie gebieden geweest. Het was een gezellig weekend, waar heel wat bijzonderheden zijn gevonden en waar bovendien veel kennis is uitgewisseld, en dat is toch het doel van deze weekenden. Met dank aan Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten voor de verstrekte vergunningen. En de laatste ook voor het gebruik van de boten.

Literatuur

- Arnolds, E., TH.W. Kuyper & M.E. Noordeloos (red.). 1995. Overzicht van de paddestoelen in Nederland. Nederlandse Mycologische Vereniging.
- Eriksson, J. et al. 1973–1988. The Corticiaceae of North-Europe.
- Jagers, M. 2013. Zoektocht naar *Exidiopsis griseobrunnea*. Coolia 56(3): 114–122.
- Jaklitsch W.M. 2009. European species of *Hypocrea*. Part I. The green-spored species. Studies in Mycology 63: 1–91.
- Jaklitsch W. 2011. European species of *Hypocrea* part II: species with hyaline ascospores. Fungal Diversity 48: 1–250.
- Lammers, H., H. van Hooff, L. Raaijmakers, J. van Kuik & T. Boudewijns. 2012. Niet zomaar een bos...!! Natuuronderzoek op de cm² in het Coovels Bos. Natuurstudiegroep “Coalescens”, Helmond.
- Lafayette, F. 1986. Observations on the “peridial platelets” of *Clastoderma debaryanum*. Mycologia 78(2): 263–268.
- Miettinen O., T. Niemelä & W. Spirin. 2006. Northern *Antrodiella* species: the identity of *A. semisupina*, and type studies of related taxa. Mycotaxon 96: 211–239. (zie www.cybertruffle.org.uk/cyberliber/)
- Nannenga-Bremekamp, N.E. 1974. De Nederlandse myxomyceten, Uitgave KNNV. Thieme & Cie B.V., Zutphen. pp. 59–60.
- Neubert, H., W. Nowotny & K. Baumann, 1993. Die Myxomyceten. Band 1. Gomaringen. p. 48.
- Poulain, M., M. Meyer & J. Bozonnet. 2011. Les Myxomycètes. FMBDS. Fotodeel nr. 79.
- Nomenmyx.: <http://eumycetozoa.com/data/index.php>
- Verspreidingsatlas: <http://www.verspreidingsatlas.nl/paddenstoelen>

